

Araştırma/Research

Anadolu Tarım Bilim. Derg./Anadolu J Agr Sci, 30 (2015) 246-253

ISSN: 1308-8750 (Print) 1308-8769 (Online)

doi: 10.7161/anajas.2015.30.3.246-253

Samsun İlindeki tarımsal kalkınma kooperatiflerinde ortak-kooperatif ilişkilerinin analizi

Bakiye Kılıç Topuz*, Mehmet Bozoğlu

**Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Samsun*

**Sorumlu yazar/corresponding author: bakiye.kilic@omu.edu.tr*

Geliş/Received 30/04/2015

Kabul/Accepted 29/09/2015

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı, Samsun ilindeki tarımsal kalkınma kooperatifleri ile ortak çiftçiler arasındaki ilişkilerin ve buna etki eden faktörlerinin ortaya konulmasıdır. Araştırmanın ana materyalini, Samsun ilindeki tarımsal kalkınma kooperatifleri arasından gayeli olarak seçilen 9 kooperatifin yöneticileriyle yapılan anketler ve bu kooperatiflerin ortakları arasından Basit Tesadüfî Örneklemeye Yöntemine göre seçilen 89 çiftçiden anket yöntemiyle elde edilen veriler oluşturmaktadır. Ortak-kooperatif ilişki düzeyine etki eden faktörler ise Sıralı Probit Modeli kullanılarak analiz edilmiştir. Model sonuçları, ortak-kooperatif arasındaki ilişkileri tarımsal deneyim, ortaklık süresi ve 1163 Sayılı Kooperatifçilik Kanununu okuma durumunun pozitif olarak, ortakların yaşının ise negatif olarak etkilediğini ortaya koymaktadır. Ortak-kooperatif arası ilişkilerin geliştirilebilmesi için özellikle genç çiftçilerin arasında örgütlenmeyi teşvik edici projelerin uygulamaya konulması ve ortakların kooperatifçilik mevzuatı konusunda eğitilmeleri gerekli görülmektedir.

Anahtar Sözcükler:
Kümeleme analizi
Ortak-kooperatif ilişkileri
Samsun
Sıralı probit model
Tarımsal kalkınma kooperatifi
Türkiye

Analysis of member-cooperative relationships in the agricultural development cooperatives in Samsun province of Turkey

ABSTRACT

The main purpose of this study is to explore the relationship between agricultural development cooperatives in Samsun province and their members and to determine effective factors. The main materials of this study are collected through surveys conducted with 9 cooperatives and 89 members randomly selected among the cooperatives. The factors affecting the level of cooperative-members relationship were analyzed by using Ordered Probit Model. Model results show that while the agricultural experience, membership duration and reading 1163 Law of Cooperatives had positive effects on the relationship between the member-cooperatives, age had a negative effect. In order to strength the relationship between the cooperatives and their members, project encouraging young farmers should be organized and the members should be educated about laws and regulations of cooperatives.

Keywords:
Cluster Analysis
Member-cooperative relationship
Samsun
Ordered probit model
Agricultural development cooperative
Turkey

© OMU ANAJAS 2015

1. Giriş

Küreselleşen dünyada tarım sektöründeki üreticilerin, tarımsal girdi temini, danışmanlık, pazar risk ve belirsizliğini azaltma konularındaki beklentilerini karşılayacak özerk örgütlere ihtiyaç duyulmaktadır (Sayın ve Sayın, 2004). Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde sosyal ve ekonomik kalkınmanın temeli kooperatiflere dayanmakta olup, dünyada demokrasinin yaygınlaşması, barışın sağlanması, çevrenin korunması, istihdam yaratma,

kaynakları harekete geçirme ve yatırım oluşturmada önemli bir araç olarak kullanılmaktadır (Özüdoğru, 2004). Kooperatifleşme, bireyin tek başına çözümleyemediği ekonomik ve sosyal sorunları, ortaklaşa çözümlenmeyi amaçlamaktadır. Tarımsal kooperatiflerin başlıca işlevleri arasında; ortaklarına ucuz girdi temini ve ürünlerini pazarlaması, yöresel ve bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesine katkı sağlanması yer almaktadır (Çıkmın ve Yercan, 1995).

Dünyada yaklaşık 569 bin tarımsal kooperatif olduğu

tahmin edilmektedir (UN, 2009). Türkiye’de ise 12.596 adet tarımsal kooperatife 4.321.838 kişi ortaktır. Tarımsal kooperatifler, 145 birlik ve 8 merkez birliği olarak örgütlenmişlerdir. Türkiye’deki tarımsal kooperatiflerin %60.2 (7.594)’sini Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri oluşturmaktadır ve bunların 823.790 ortağı bulunmaktadır. Tarımsal kalkınma kooperatifleri 83 Birlik ve 5 Merkez Birliği bünyesinde üst örgütlenmelerini sağlamışlardır (Anonim, 2014a). Türkiye’de tarımsal kalkınma kooperatifleri sayıca fazla olmalarına rağmen, halen çiftçilerin önemli kısmını bünyelerine katamamışlardır (Mülayim, 2010).

Türkiye’de tarımsal kalkınma kooperatifleri; ortaklarının tarımsal üretimlerini geliştirmek, ihtiyaçları ile ilgili temin, tedarik, işletme, pazarlama ve değerlendirme faaliyetlerinde bulunmak, ortaklarının ekonomik ve sosyal yönden gelişmelerine yardımcı olmak, ekonomik gücünü arttırmak için çalışan kuruluşlardır.

Kooperatiflerle ilgili literatür incelendiğinde; hayvancılık alanındaki kooperatifleşme konusundaki çalışmaların (Yılmaz ve Gül, 2010; Kurtaslan ve Doğaner, 2004; Terin ve ark., 2010; Acar ve Yıldırım, 2000; Dedeoğlu ve Yıldırım, 2006; Ödül, 2006; Sayın ve ark., 2007) ağırlıklı olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte; kooperatiflerin yerel kalkınmaya etkisi (Karlı, 2003; Dedeoğlu ve Yıldırım, 2006; Çıkmın ve ark., 2010; Akın ve Özdemir, 2010; Hendrikse ve Veerman, 2001), ortakların taahhütlerinin kooperatifler açısından önemi (Fulton, 1999; Karantininis ve Zago, 2001), ortakların ürün teslim ettikleri yerin kararı ve ürün teslim etmelerinde etkili faktörler (Karantininis ve Zago, 2001; Pascucci ve Gardebroek, 2010), kooperatiflerin tarımsal sanayinin gelişmesine ve piyasaya yaptığı katkılar (Bozoğlu ve ark., 2001) ortaya koyan çalışmalar da söz konusudur. Tarımsal kalkınma kooperatiflerindeki ortak-kooperatif ilişkilerini araştıran sınırlı sayıda çalışma (Kızılaslan ve ark., 1996; Özdemir, 1996; Ertan ve Turan, 2001; Özüdoğru, 2004) olmasına rağmen, ortak-kooperatif ilişkilerini hangi faktörlerin etkilediğini ele alan bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Araştırma alanı olarak belirlenen Samsun ilinde ise bu çalışma ilk olma özelliği taşımaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, Samsun ilindeki tarımsal kalkınma kooperatifleri ile ortak çiftçiler arasındaki ilişkileri ortaya koymak, bu ilişkilerde etkili faktörleri belirlemek, ortak-kooperatif ilişkilerinin geliştirilmesi ve kooperatiflerin daha etkili hizmet sağlayabilmeleri noktasında alınması gereken önlemlerin neler olduğunu ortaya koymaktır.

2. Materyal ve Yöntem

2.1. Materyal

Çalışmanın verileri Samsun ilindeki 67 tarımsal kalkınma kooperatifi arasından gayeli olarak belirlenen 9 kooperatif ve bu kooperatiflerin ortakları (1136) arasından Basit Tesadüfi Örneklem Yöntemine göre belirlenen 89 kişi ile Şubat-Mart 2011 döneminde yüz yüze yapılan anketlerden elde edilmiştir.

Örneğe girecek kooperatife ortak çiftçi sayısının belirlenmesinde aşağıdaki formül kullanılmıştır (Yamane, 1967). Örneklem sayısının yeterliliği ise Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy (KMO) and Barlett’s

testi ile test edilmiştir. Bu çalışmada KMO oranı 0,652 olarak tespit edilmiş olup, örnek sayısının iyi derecede yeterli olduğu tespit edilmiştir.

$$n = \frac{n_0}{1 + \frac{n_0 - 1}{N}} \quad n_0 = Z^2 \left(\frac{p * q}{d^2} \right)$$

Formülde; n, örnek hacmini, n₀, sonlu düzeltme faktörünün 1’e eşit olduğu durumdaki örnek hacmini, N, ana kütleye dahil ortak sayısını (1136), d, ortalamadan izin verilen hata payını (%10), p, ortalamadan daha küçük değerlerin meydana gelme ihtimalini (0,5), q, ortalamadan daha büyük değerlerin meydana gelme ihtimalini (1-p=0,5) ve Z, standart normal dağılım tablosunda istenen güven derecesini (%95), Z_{tablo}= 1.96 değerini ifade etmektedir. Araştırmada ortalamadan izin verilen hata payı %10 olup, %95 güven aralığında örnek hacmi 89 olarak hesaplanmıştır. Örnek sayısı bu şekilde belirlendikten sonra, hangi kooperatif ortakları ile anket yapılacağı ise tesadüfi sayılar tablosundan rastgele belirlenmiştir. Örnek hacminin %25’i kadar yedek kooperatif ortağı seçilmiş ve asıl ortakların anket yapılmasını istemediği ve/veya onlara ulaşamadığı durumlarda yedekleri ile anketler yapılmıştır.

Konu ile ilgili yayınlanmış yerli ve yabancı literatür, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB), Tarım Reformu Genel Müdürlüğü (TRGM) ve Uluslararası Kooperatif Kurumu (ICA)’nın ikincil verilerinden yararlanılmıştır.

2.2. Yöntem

Anket formları kontrol edildikten sonra “SPSS 9.4 (Statistics Package for the Social Sciences)” programına girilerek analize hazır hale getirilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde frekans dağılımı, yüzde ve aritmetik ortalama gibi tanımlayıcı istatistiklerden yararlanılmıştır.

Bu çalışmada kooperatif ortakları, kooperatifleriyle ilişki düzeylerine göre Kümeleme Analizi (Cluster Analysis) yönteminden faydalanarak zayıf ilişki (%15,7), orta ilişki (%36,0) ve güçlü ilişki (%48,3) olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. Ortak-kooperatif arasındaki ilişkilere; ortakların sorumluluklarını yerine getirme durumu, kooperatifin verdiği hizmetler ve ortakların bu hizmetlerden yararlanma durumunun etki ettiği düşünülmüştür. Ortakların sorumlulukları ve hizmetlerinden yararlanılması kapsamında beş kriter (kooperatife ürün teslimi, kooperatiften girdi temini, hayvan temini, aidat ödeme ve genel kurullara katılma) belirlenmiştir. Hizmetlerden yararlanılması ve sorumlulukların yerine getirilmesine “1”, aksi durumda ise “0” skoru verilmiştir.

Kooperatif-ortak ilişkileri, ilişki düzeyinin ortaya konulmasında ele alınan faktörlere göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır (p<0.05). Kooperatif-ortak ilişki düzeyini en fazla hayvan temini etkilemektedir. Bunu sırasıyla; girdi temini, ürün teslimi, genel kurullara katılma ve ortaklık aidatını ödeme takip etmektedir (Çizelge 1).

Araştırmada, bireylerin test sorularına verdikleri cevaplar arasındaki tutarlılığın ölçülmesinde, Cronbach Alfa katsayısından yararlanılmıştır. Cronbach Alfa katsayısı 0,693 olarak tespit edilmiş olup, deneklerin anket sorularına verdiği cevaplar arasında tutarlılık söz konusudur.

Çizelge 1. Kooperatif-ortak ilişki düzeyine ait faktörlerin önem derecesi

	Genel Kurula katılma	Aidat ödeme	Girdi temini	Hayvan temini	Ürün teslimi
χ^2	28.765	19.443	74.113	80.411	33.969
P önem düzeyi	.000	.000	.000	.000	.000

Kooperatif-ortak ilişki düzeyleri zayıf, orta ve güçlü olan ortaklar arasında farklılığın olup olmadığının ortaya konulmasında; veriler süreklilik göstermediğinde (normal dağılmadığında) parametrik olmayan (non-parametrik) farklılık testleri (Kruskal Wallis testi) ile değişkenler normal dağıldığında bunların aritmetik ortalamaları ANOVA testli ile karşılaştırılmıştır (Kalaycı, 2010; Büyükoztürk, 2011).

Ekonometrik çalışmalarda çok değişkenli bir modelde bağımlı değişken 2'den fazla nominal veya kategorik ölçekli ve bağımsız değişkenlerde de aynı tip ölçek mevcutsa veri setine en uygun model tipi Sıralı Probit modelidir (Long ve Freese, 2006). Ortak-kooperatif ilişkilerine etkili faktörlerin belirlenmesinde Sıralı Probit Modeli kullanılmıştır.

Model: $Y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \beta_4 X_4 + \dots + u$

Modelin bağımlı değişkenini (Y), kooperatif-ortak ilişki düzeyi (zayıf, orta, güçlü) oluşturmuştur. Modelin bağımsız değişkenleri olarak ise ortakların yaşı (y1), eğitim düzeyi (y1), tarımsal gelir (TL/y1), tarımsal deneyim (y1), kooperatife ortaklık süresi (y1), kooperatifçilik ilkelerini bilme durumu (0. Hayır, 1. Evet), ortak olmadan önce ana sözleşmeyi okuma durumu (0. Hayır, 1. Evet) ve 1163 Sayılı Kooperatifçilik Kanunundan haberdar olma durumu (0. Hayır, 1. Evet) dikkate alınmıştır.

Sıralı Probit modelinde, ortak-kooperatif arası ilişkilerle etki eden faktörlerin olasılığı aşağıdaki denklem (1) ile ifade edilir.

$$\begin{aligned} P(y=0) &= \Phi(-\beta x) \\ P(y=1) &= \Phi(\mu_1 - \beta x) - \Phi(-\beta x) \\ P(y=2) &= \Phi(\mu_2 - \beta x) - \Phi(\mu_1 - \beta x) \end{aligned} \quad (1)$$

Tüm bu olasılıkların pozitif olması için, μ değerlerinin $0 < \mu_1 < \mu_2 < \dots < \mu_{j-1}$ olması gerekir. $\Phi(\cdot)$, kümülatif normal dağılım fonksiyonunu göstermektedir. Denklem 2'de verilen olasılıklardan, modelin olabilirlik fonksiyonu (likelihood function) aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

$$L = \prod_{y=0} P(y=0) \prod_{y=1} P(y=1) \prod_{y=3} P(y=3) \quad (2)$$

Modeldeki olasılık denklemlerini yerine koyarsak,

$$L = \prod_{y=0} \Phi(-\beta x) \prod_{y=1} [\Phi(\mu_1 - \beta x) - \Phi(-\beta x)] \dots \prod_{y=3} [1 - \Phi(\mu_j - \beta x)] \quad (3)$$

Logaritmik olarak,

$$\log L = \sum_{y=0} \log \Phi(-\beta x) + \sum_{y=1} [\log (\Phi(\mu_1 - \beta x) - \Phi(-\beta x))] + \dots + \sum_{y=3} \log [1 - \Phi(\mu_j - \beta x)] \quad (4)$$

şeklinde ifade edilir.

Modelin kestirimi, en yüksek olabilirlik (maksimum likelihood) yöntemiyle gerçekleştirilmektedir. Olasılık denkleminin açıklayıcı değişkenlere göre alınan türevleri, açıklayıcı değişkenlerin bu olasılıklar üzerindeki marjinal etkilerini vermektedir (Tansel ve Göngür, 2004). Olasılıklar üzerinde açıklayıcı değişkenlerin etkileri, katsayı tahminleri ile aynı değildir ve açıklayıcı değişkenlerin değerlerine bağlıdır. Değişkenlerin marjinal etkileri, her bir olasılık için hesaplanmaktadır (Greene, 1997). Modele dahil edilen değişkenlerin marjinal etkilerinin hesaplanması ve sonuçlarının yorumlanması Sıralı Probit Analizinde önemlidir. Marjinal etkilerin hesaplanmasında ise "LİMDEP 7.0" programından yararlanılmıştır.

3. Araştırma Bulguları

3.1. Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerine ait bulgular

Araştırma kapsamında ele alınan tarımsal kalkınma kooperatiflerinin %78'i süt sığırcılığı, %11'i sebze ve %11'i de fındık konusunda faaliyet göstermektedir. Kooperatiflerin ortalama 135 ortağı bulunmakta ve bunların da %70'i aktif durumdadırlar. Çalışma bölgesi olarak ortalama 3 köye hizmet eden kooperatiflerin yalnızca %22'sinde ortaklık aidatının alındığı tespit edilmiştir. Bu durum, kooperatiflerin sermaye yetersizliği ve hizmet üretememelerinin en önemli nedenini oluşturmaktadır (Çizelge 2). Kooperatiflerin %77,7'sinin proje uyguladığı belirlenmiştir. GTHB, tarımsal kooperatiflere projeye dayalı olarak destekler sağlamaktadır. GTHB'nın projelerinden ele alınan kooperatifler hayvan ve süt tankı alımı, bina ve ahır yapımı ile traktör alımı yapmışlardır. Bununla birlikte bir kooperatif GTHB dışında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu'ndan yararlanmıştır. Buna karşın bazı kooperatifler (Yeşilyazı ve Ağacagüney) ise herhangi bir proje uygulamamışlardır (Çizelge 2). Bunda, GTHB'nın sadece hayvancılık konusunda proje desteği sağlamasının etkisi bulunmaktadır. Proje uygulayan kooperatiflerin ortaklarına daha fazla hizmet sağladıkları tespit edilmiştir.

Tarımsal kalkınma kooperatiflerinin ortaklarına sağladığı en önemli hizmet, %77 oran ile proje uygulaması, %77 oran ile üretimle ilgili girdilerin temini ve %66 oran ile de hayvan temin edilmesidir. Bununla birlikte, kooperatiflerin %55'i ürün satın alımı ve pazarlama gerçekleştirilmektedir. Araştırmada ele alınan kooperatiflerin yarıya yakınının (%44,4) süt alımı ve yem temini gibi hizmetleri ortak olmayan çiftçilere de aynı şartlarla sağladıkları belirlenmiştir. Oysa kooperatiflerin mevcut imkânlarını sadece ortak olan çiftçiler için seferber etmesi, diğer çiftçileri de kooperatif ortağı olmaya teşvik edebilecektir. Kooperatiflerin %44'ünün üretimle ilgili eğitim ve danışmanlık hizmeti vermesine rağmen kooperatiflerin yalnızca %22'sinde kooperatifçilik ile ilgili eğitim verildiği tespit edilmiştir. Sosyal ve kültürel etkinlikler düzenleyen kooperatiflerin oranı %33 ve el zanaatları kursu düzenleyen kooperatiflerin oranı %22'dir. Oysa Bozoğlu ve ark. (2001) ile Ödül (2006)'nın araştırmalarında kooperatiflerin çok daha fazla hizmeti ortaklarına sağladıkları ve başarılı bir şekilde çalıştırıldıkları ortaya konulmuştur. İncelenen

Çizelge 2. Kooperatiflerin faaliyetleri ve ortaklarına sağladıkları hizmetler

	Tarımsal Kalkınma Kooperatifi									
	Altınay	Fener	Çayırözü	Çekalan	Çökekli	Yörükler	Avut	Yeşilyazı	Ağacagüne	Oran (%)
Ortak sayısı*	216	117	83	112	78	90	176	240	104	135
Proje uygulama	√	√	√	√	√	√	√			77.7
Aidat alınma durumu		√					√			22.2
<i>Ortaklara sağlanan hizmetler</i>										
Hayvan temini	√	√	√	√	√		√			66.6
Girdi temini	√	√	√	√	√	√	√			77.7
Ürün satın alımı	√		√	√	√		√	√		55.5
Ürün pazarlama	√		√	√			√	√		55.5
Eğitim ve danışmanlık		√		√	√				√	44.4
Kooperatifçilik eğitimi		√		√						22.2
Sosyal ve kültürel etkinlikler		√	√				√			33.3
El zanaatları kursu		√				√				22.2
Eğitim materyali			√							11.1

*ortalama

kooperatiflerin hiçbirisinin ortaklarına risturn dağıtmadığı ve yedek akçe ayırmadığı tespit edilmiştir.

3.2. Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri ortaklarına ait bulgular

Araştırmada kooperatif ortaklarının %60'ının kooperatife ürün teslim ettiği ve güçlü ilişkiye sahip ortaklarda bu oranın en yüksek (%86) olduğu belirlenmiştir. Süt üretimi yapan kooperatif ortaklarının %75,4'ü sütünü, sebze üretimi yapan kooperatif ortaklarının ise %24'ü ise sebzelerini kooperatife teslim etmektedir. Ortaklardan düzenli olarak aidat ödeyenlerin oranı %22 gibi oldukça düşüktür. Genel kurula katılma oranları %90 olup, zayıf ilişkiye sahip ortakların ancak yarısı genel kurullara katılmaktadırlar. Zayıf ilişkiye sahip ortakların hiçbir kooperatiflerinden girdi temin etmezken, güçlü ilişkiye sahip ortakların tamamı kooperatiflerinden girdi temin etmektedirler. Benzer şekilde güçlü ilişkiye sahip ortakların

%95'i kooperatiften hayvan temin etmiştir (Çizelge 3).

Araştırmada ele alınan kooperatif ortaklarının ortalama yaşı 46 olup, eğitim seviyeleri 5 yıldır. Kooperatif ortaklarının eğitim düzeyi, Karlı (2003)'in GAP Bölgesi, Özdemir ve Kiracı (2006)'nın ise Tekirdağ ilinde yaptıkları araştırmalarında daha yüksek iken, Özudoğru (2004)'nın Kırklareli ilinde, İnan ve ark. (1999)'nın Trakya ilinde ve Karlı ve ark. (1992)'nin Şanlıurfa ilinde yaptıkları araştırmalarda daha düşüktür. İşletmeler ortalamasında ortalama hane halkı büyüklüğü 6.2 kişi olarak tespit edilmiştir. İncelenen işletmelerdeki hane halkı sayısı, Samsun İli (4.81 kişi) ve ülke (4.5 kişi) geneline göre daha yüksektir (Anonim, 2014b). Kooperatif ortaklarının nüfus varlığı, kooperatif-ortak ilişki durumuna göre anlamlı farklılık göstermektedir ($p<0.05$). Kooperatifle ilişkisi yüksek olanların tarımsal gelir düzeyleri de yüksektir. Görüşülen kooperatif ortaklarına ait işletmelerin ortalama işletme arazisi varlığı ise 55.5 dekar olup, bu miktar ülke ortalamasına (61 da) yakındır (Anonim, 2001). Ortakların

Çizelge 3. Kooperatif-ortak ilişki düzeyine ait faktörlere ait tanımlayıcı istatistikler

	Zayıf ilişki (n=14)		Orta ilişki (n=32)		Güçlü ilişki (n=43)		İşletmeler geneli (n=89)	
	Ortalama	Std. Sap	Ortalama	Std. Sap	Ortalama	Std. Sap	Ortalama	Std. Sap
	1		2		3		2.20	
Genel Kurullara katılma (0.Hayır, 1.Evet)	0.50	0.51	0.97	0.17	0.98	0.15	0.90	0.30
Aidat ödeme (0.Hayır, 1.Evet)	0.57	0.51	0.00	0.00	0.28	0.45	0.22	0.42
Girdi temini (0.Hayır, 1.Evet)	0.00	0.00	0.13	0.33	1.00	0.00	0.53	0.50
Hayvan temini (0.Hayır, 1.Evet)	0.00	0.00	0.00	0.00	0.95	0.21	0.46	0.50
Ürün teslimi (0.Hayır, 1.Evet)	0.00	0.00	0.50	0.50	0.86	0.86	0.60	0.49

hayvan varlığı, kooperatif-ortak ilişki düzeyi ile orantılı olmakla birlikte, kooperatif-ortak ilişki durumuna göre %1 önem seviyesinde anlamlı farklılık göstermektedir ($p=0.00$). Benzer şekilde, ortakların kooperatife ortaklık süreleri ortalama 9.7 yıl olup, kooperatifle ilişki seviyesine göre artmakta ve en az bir grupta farklılık göstermektedir ($p<0.05$). Güçlü ilişkiye sahip ortakların kooperatifleri 13 yıl önce kurulmasına rağmen orta ilişkiye sahip ortakların kooperatifleri 21 yıl önce kurulmuştur. Ortakların yalnızca %6'sının kooperatifçilik konusunda eğitim aldığı, alınan eğitiminde etkin olmadığı belirlenmiştir. Ortakların kooperatiflerine ziyaret sıklığı irdelendiğinde; yılda ortalama 15 kez uğradıkları tespit edilmiştir. Aydın İlindeki tarımsal kalkınma kooperatiflerinde ortakların %24.39'unun yılda 3-5 kez, %17.07'sinin yılda bir kez ve %12.2'sinin birkaç yılda bir kez kooperatife uğradıkları tespit edilmiştir (Kurtaslan ve Doğaner, 2004). Ortakların kooperatiflerine uğrama sıklığı kooperatif-ortak ilişki

durumuna göre anlamlı farklılık göstermektedir ($p<0.05$).

Ortakların tamamına yakını kooperatifin faydalı olduğunu düşünmesine rağmen, %18'i kooperatiflerinden memnun olmadıklarını ifade etmişlerdir. Ortakların kooperatiflerinden memnuniyetleri arttıkça ortak-kooperatif ilişkileri artmakta ve memnuniyet seviyeleri ortak-kooperatif ilişki durumuna göre anlamlı farklılık göstermektedir ($p=0.00$). Örgütlerde üye memnuniyetinin artmasının, üye güvenini ve örgüt performansını olumlu yönde etkilediği belirtilmektedir (Hansen et al., 2002; Österberg ve Nilsson, 2009; Sultan ve Kataria, 2012; George et al., 2013). Tarımsal kalkınma kooperatifi ortaklığının ortakların tarımsal gelirine etkisi sorgulandığında, en büyük gelir artışının güçlü ilişkiye sahip ortaklarda olduğu ifade edilmiştir. Kooperatif ortaklığının tarımsal gelire etkisi kooperatifle ilişki seviyesi arttıkça artmakta ve anlamlı farklılık göstermektedir ($p=0.00$) (Çizelge 4).

Çizelge 4. Ortaklara ait sosyo-kültürel, ekonomik ve düşünsel/davranışsal faktörlere ait tanımlayıcı istatistikler

	Zayıf ilişki (n=14)		Orta ilişki (n=32)		Güçlü ilişki (n=43)		İşletmeler geneli (n=89)	
	Ortalama	Std.sap	Ortalama	Std. Sap	Ortalama	Std. Sap	Ortalama	Std. Sap
İlişki düzeyi	1	0.00	2	0.00	3	0.00	2.20	0.694
<i>Sosyo-kültürel faktörler</i>								
Yaş (yıl)	43.57	10.51	48.41	9.98	45.81	11.03	46.39	10.60
Eğitim düzeyi (yıl)	5.36	2.13	6.00	2.17	5.35	2.24	5.58	2.19
Tarımsal deneyim (yıl)	26.93	13.72	35.09	11.71	32.72	12.65	32.66	12.64
Nüfus varlığı (kişi)**	4.64	1.33	6.41	2.71	6.58	1.96	6.21	2.27
<i>Ekonomik faktörler</i>								
Toplam sermaye (TL)	96.200	116.000	123.000	96.000	132.000	84.600	123.000	94.000
Tarımsal gelir (TL/yıl)	11.142	4.833	14.062	8.389	15.918	10.656	14.500	9.235
Tarım dışı gelir (0. Hayır, 1. Evet)	0.14	0.36	0.16	0.36	0.21	0.41	0.18	0.38
İşletme arazisi varlığı (da)	48.07	47.67	64.78	55.68	51.20	33.84	55.59	44.99
Hayvan varlığı (adet)***	4.73	5.78	6.46	9.37	13.37	10.02	9.53	9.90
Arazi parsel sayısı (adet)	4.14	1.91	4.47	4.03	4.51	4.79	4.44	4.15
<i>Düşünsel/Davranışsal faktörler</i>								
Kooperatife ortaklık süresi (yıl)**	6.29	5.04	9.69	5.18	10.81	6.21	9.70	5.84
Diğer tarımsal örgütlere ortaklık durumu (0. Hayır, 1. Evet)	0.64	0.49	0.38	0.49	0.35	0.48	0.40	0.49
Kooperatifin proje varlığı (0. Hayır, 1. Evet)***	0.07	0.26	0.31	0.47	1.00	0.00	0.61	0.49
Kooperatifçilik eğitimi alma (0. Hayır, 1. Evet)***	0.36	0.49	0.00	0.00	0.00	0.00	0.06	0.23
Kooperatif-işletme arası uzaklık (km)	2.17	1.94	1.74	1.57	2.31	3.19	2.08	2.52
Kooperatife uğrama sıklığı (kez/yıl) **	12.14	12.76	19.75	12.37	12.05	12.51	14.83	12.90
Kooperatif İlke bilme durumu (0. Hayır, 1. Evet)	0.57	0.51	0.78	0.42	0.81	0.39	0.76	0.42
Kooperatif Anasözleşmesini okuma (0. Hayır, 1. Evet)	0.29	0.46	0.50	0.50	0.58	0.49	0.51	0.50
1163 Sayılı Kooperatifçilik Kanunu okuma (0. Hayır, 1. Evet)**	0.07	0.26	0.13	0.33	0.37	0.48	0.24	0.42
Genel kurullarda söz alma (0. Hayır, 1. Evet)***	0.71	0.46	0.97	0.17	0.95	0.21	0.92	0.27
Kooperatif kuruluş yılı (yıl)***	12.5	10.32	21.69	11.85	13.42	6.63	16.25	10.15
Kooperatifin kuruluş tarihini bilme (0. Hayır, 1. Evet)**	0.64	0.49	0.63	0.49	0.86	0.35	0.74	0.44
Kooperatifin faydalı olduğunu düşünme (0. Hayır, 1. Evet)	0.79	0.42	0.94	0.24	0.95	0.21	0.92	0.27
Ortaklığın tarımsal geliri değiştirme durumu (0. Değişmedi 1. Azaldı 2. Arttı)***	0.14	0.53	1.03	0.99	1.05	0.99	0.90	0.98
Kooperatif hizmetlerinden memnuniyet (0. Memnun değil, 1. Memnun) ***	0.57	0.51	0.78	0.42	0.93	0.25	0.82	0.38

*%10 düzeyinde, **%5 düzeyinde, ***%1 düzeyinde istatistiki olarak anlamlı

3.3. Ortak-kooperatif ilişkilerini etkileyen faktörler

Sıralı Probit Model sonuçları Çizelge 5'de verilmiştir. Ortak-kooperatif ilişki düzeyini ortakların tarımsal deneyimi, kooperatife ortaklık süresi ve 1163 sayılı kooperatifçilik kanununu okuma durumu istatistiksel olarak pozitif yönde etkilediği; buna karşın ortakların yaşının negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Ortak-kooperatif arası ilişkilere ortakların yaşı %10 önem düzeyinde anlamlı ve negatif etki etmektedir. Yani, genç çiftçilerin kooperatifleriyle ilişkileri daha fazladır.

Ortakların tarımsal deneyimi ortak-kooperatif arası ilişkilere %10 önem düzeyinde anlamlı ve pozitif etki yapmaktadır. Tarımsal deneyimi daha fazla olan ortakların kooperatifleriyle ilişkileri daha fazladır. Kooperatife ortaklık süresi daha uzun olan ortakların kooperatifle olan ilişkisi daha fazladır. Ortakların 1163 sayılı kooperatifçilik kanununu okuma durumu kooperatif-ortak arası ilişkilere %1 önem düzeyinde anlamlı ve pozitif etki etmektedir. Ortakların 1163 sayılı kooperatif kanununu okuma durumu arttıkça kooperatif-ortak ilişki düzeyi artmaktadır.

Çizelge 5. Ortak-kooperatif ilişkilerini etkileyen faktörler: Sıralı Probit Modelinin tahmin sonuçları

Bağımsız değişkenler	Katsayı	Standart hata	p
Yaş *	-0.364	0.199	0.068
Eğitim durumu	0.228	0.526	0.664
Tarımsal gelir	0.195	0.182	0.285
Tarımsal deneyim *	0.439	0.239	0.066
Ortaklık süresi*	0.563	0.316	0.075
Kooperatifçilik ilke bilme	0.172	0.334	0.606
Anasözleşmeyi okuma	0.186	0.333	0.576
1163 Sayılı Kooperatifçilik Kanunu okuma***	1.012	0.391	0.009
Log-likelihood : -79,0535			
Pearson χ^2 : 21,7062			
Örneklem büyüklüğü : 89			

Bağımlı değişken: Ortak-kooperatif ilişki düzeyi (1. Zayıf ilişki, 2. Orta ilişki, 3. Güçlü ilişki)

%10 düzeyinde anlamlı, **%5 düzeyinde anlamlı, *%1 düzeyinde anlamlı

Modelde istatistiksel olarak önemli olan bağımsız değişkenlerin, deneklerin bağımlı değişkenin üç kategorisinden herhangi birine ait olma olasılığını ne derece artırdığı veya azalttığını belirlemek için marjinal etkiler de hesaplanmıştır. Marjinal etkilerin sonuçları Çizelge 6'da verilmiştir. Sıralı probit model sonuçlarına göre, daha genç olan kooperatif ortaklarının güçlü ilişki kategorisine ait olma olasılığı %1,45 oranında daha yüksektir. Daha yaşlı olan kooperatif ortaklarının ilişki düzeyinin zayıf ve orta

olduğu gruplara dahil olma ihtimalleri sırasıyla %0,73 ve %0,72 şeklindedir. Ortakların tarımsal deneyiminin artması ortakların güçlü ilişki kategorisine ait olma olasılığını %1,75 oranında artırmaktadır. Ortaklık süresinin fazla olması, ilişki düzeyinin güçlü olduğu gruba dahil olma olasılığını %2,25 artırmaktadır. Ortakların 1163 sayılı Kooperatifçilik Kanununu okuması güçlü ilişki kategorisine ait olma olasılığını %40 oranında artırmaktadır.

Çizelge 6. Sıralı Probit Modelinin tahmin edilmiş marjinal olasılıkları

Bağımsız değişkenler	Y=1	Y=2	Y=3
Yaş *	0.0073	0.0072	-0.0145
Eğitim durumu	-0.0046	-0.0045	0.0091
Tarımsal gelir	-0.0039	-0.0038	0.0078
Tarımsal deneyim *	-0.0088	-0.0087	0.0175
Ortaklık süresi*	-0.0113	-0.0111	0.0224
Kooperatifçilik ilke bilme	-0.0347	-0.0339	0.0686
Anasözleşmeyi okuma	-0.0375	-0.0367	0.0742
1163 Sayılı Kooperatifçilik Kanunu okuma***	-0.2039	-0.1994	0.4033

Bağımlı değişken: Ortak-kooperatif ilişki düzeyi (1. Zayıf ilişki, 2. Orta ilişki, 3. Güçlü ilişki)

%10 düzeyinde anlamlı, **%5 düzeyinde anlamlı, *%1 düzeyinde anlamlı

4. Sonuç ve Öneriler

Tarımsal kalkınma kooperatiflerinin GTHB veya diğer kurumlar tarafından desteklenen proje uygulaması

ortaklarına verdiği hizmetleri arttırmaktadır. Proje uygulaması ile kooperatiflerin gelir sorununa çözüm getirilmiş olacak bu da kooperatiflerin hizmetlerinin artmasına sebep olacaktır. Kooperatiflerin hizmet artışı,

ortakların gelir artışına sebep olacak ve ortak memnuniyeti artacaktır. Örgütlerde üye memnuniyeti artması ise ortak güveni ve örgüt performansının artışına sebep olacaktır. Bu sebeple kooperatiflerin geliştirilebilmesi ve ortak-kooperatif ilişkilerinin artırılabilmesi için kooperatiflerin proje uygulaması teşvik edilmelidir. Böylece hem kooperatiflerdeki gelir sorununa çözüm getirilmiş olacak, hem de kooperatiflerin ortaklarına verdiği hizmetler artırılmış olacaktır. Ancak kooperatif yöneticilerinin proje hazırlama ve GTHB dışındaki kaynaklar konusunda bilgi eksikliği olduğu tespit edilmiştir. Kooperatif yöneticilerine proje hazırlama ve proje başvuru imkanları hakkında eğitim verilmesi gerekli görülmektedir. Ortak-kooperatif ilişki düzeyi arttıkça, ortakların kooperatiflerinden memnuniyetlerinin arttığı tespit edilmiştir. Üye memnuniyetinin artması, örgütlerde güvenin ve performansın artırılmasını teşvik edebilecektir. Tarımsal kalkınma kooperatiflerinin ortaklarıyla ilişki düzeyinin artırılabilmesi ortakların daha genç olması, tarımsal deneyimi fazla olması, ortaklık süresinin daha uzun olması ve ortakların 1163 sayılı kooperatifçilik kanununu okumasının pozitif etkilediği belirlenmiştir. Bu sebeple, araştırma bölgesindeki genç çiftçilere yönelik örgütlenmeyi teşvik edici programlar hazırlanarak uygulamaya konulması ve bu eğitimin verilemesinde üniversitelerle sürekli işbirliğine gidilmesi gerekli görülmektedir. Ortak-kooperatif arası ilişkilerin geliştirilebilmesi için ortakların kooperatifçilik mevzuatı konusunda eğitilmeleri gerekli görülmektedir. Bu sayede ortakların kooperatifçilik konusunda bilgi birikimlerinin artırılması sağlanmalıdır. Mevcut çalışmada ele alınmayan mevzuattan kaynaklanan sorunların ortak-kooperatif ilişkilerine etkisi ile konunun diğer kooperatif türlerinde de araştırılması yararlı olabilecektir.

Kaynaklar

- Acar, İ., Yıldırım, İ. 2000. Mandıra işleten Dönerdere Tarımsal Kalkınma Kooperatifine ortak işletmelerin ekonomik analizi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Bilimleri Dergisi, 10(1): 61-70.
- Akın, S., Özdemir, G. 2010. Diyarbakır İli Çermik İlçesi bağcılığ ve üzüm üreticilerinin örgütlenmeye bakış açıları. Türkiye IX. Tarım Ekonomisi Kongresi, s: 526-533, Şanlıurfa.
- Anonim, 2001. Türkiye İstatistik Kurumu, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1003, [Ulaşım: 14 Şubat 2015].
- Anonim, 2014a. Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, <http://www.tarim.gov.tr/TRGM>, [Ulaşım: 10 Ocak 2015].
- Anonim, 2014b. Türkiye İstatistik Kurumu, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1047, [Ulaşım: 25 Şubat 2015].
- Bozoğlu, M., Cinemre, H., Ceyhan, V. 2001. Tarımsal sanayinin geliştirilmesinde kooperatifleşme: Tonya örneği. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Dergisi, s.23-29, Samsun
- Büyükoztürk, Ş. 2011. Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı, Pagem Yayıncılık, 201s, Ankara.
- Çıkın, A., Yercan, M. 1995. Tarımda üretici örgütlenmesi. Türkiye Ziraat Müh. IV. Teknik Kongresi Bildirileri, s.47-71, Ankara.
- Çıkın, A., Çukur, F., Çukur, T., Dayan, V. 2010. Yerel kalkınma ve tarımsal kooperatifler: Milas ilçesi örneği. Türkiye IX. Tarım Ekonomisi Kongresi, s. 510-517, Şanlıurfa.
- Dedeoğlu, M., Yıldırım, İ. 2006. Emek Tarımsal Kalkınma Kooperatifine ortak işletmelerin ekonomik analizi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Bilimleri Dergisi, 16 (1): 39-48.
- Ertan, A., Turan A. 2001. GÜLBİRLİK ortaklarının kooperatif ortak ilişkisi yönünden analizi. Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, s.29-43. Isparta.
- Fulton, M. 1999. Cooperatives and Member Commitment. The Finnish Journal of Business Economics, 4: 418-437.
- George, J., George, R., Kulandaiswamy, V. 2013. Member Trust's Impact on Member Satisfaction and Organizational Performance: Development of a Conceptual Model. Life Science Journal, 10(2): 604-609.
- Greene, W.H., 1997. Econometric Analysis. Prentice-Hall International, Inc., 1000s
- Hansen, M.H., Morrow Jr. J.L, and Batista, J.C. 2002. The Impact Of Trust On Cooperative Member Retention, Performance And Satisfaction: An Exploratory Study. International Food and Agribusiness Management Review, 5: 41-59.
- Hendrikse, G., Veerman, C. 2001. Marketing Cooperatives And Financial Structure: A Transaction Costs Economics Analysis. Agricultural Economics, 26: 205-216.
- İnan, İ.H., Kumkale, İ., Gaytancıoğlu, O. 1999. Trakya'da Kırsal Kesimin Örgütlenmesinde Tarım Kooperatifleri, Üretici Birlikleri ve Köylere Hizmet Götürme Birliklerinin Rolü. Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları, No: 91, Ankara
- Kalaycı, Ş., 2010. SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri. Asıl Yayın, s. 426, Ankara.
- Karantininis, K., Zago, A. 2001. Cooperatives And Membership Commitment: Endogenous Memberships in Mixed Duopsonies. American Journal of Agricultural Economics, 83: 1266-1272.
- Karlı, B., Yurdakul, O., Şilbir, Y., Baytekin, H. 1992. Şanlıurfa Tarım Reformu Uygulama Bölgesinde Tarımsal Yapı Analizleri Ve İşletme Avlusu Modeli Geliştirilmesi. Proje No: 91 K 070350, T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü - Harran Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Şanlıurfa.
- Karlı, B. 2003. GAP Alanındaki Tarım kooperatifleri ve diğer çiftçi örgütlerinin bölge kalkınmasındaki etkinliği. T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Yayınları S. 116, Yayın no: 97 ISBN 975-407-122-5.
- Kızılaslan, N., Gürler, Z., Kızılaslan, H. 1996. Türkiye'de tarım kredi kooperatiflerinde kooperatif ortak ilişkilerinin değerlendirilmesi (Tokat İli Örneği). Türkiye 2. Tarım Ekonomisi Kongresi, S. 383-393, Adana.
- Kurtaslan, T., Doğaner, M. 2004. Çiğ süt pazarlamasında çiftçilerin tarımsal kooperatiflere yaklaşımlarının değerlendirilmesi (Aydın İli Örneği). Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi, S. 444-451, Tokat.
- Long, J.S., Freese, J. 2006. Regression Models for Categorical Dependent Variables Using Stata. Second Edition, Collage Station: Stata Press, Texas.
- Mülayim, Z.G. 2010. Kooperatifçilik, Yetkin Yayınları, Yayın Kodu: ISBN 978-975-464-035-9, Ankara.
- Ödül, Ö.M. 2006. Çiğ süt pazarlamasında tarımsal kalkınma kooperatiflerinin rolü (Çanakkale İli Biga İlçesi Örneği). Türkiye VII. Tarım Ekonomisi Kongresi, S. 538-546, Antalya.
- Österberg, P., Nilsson, J. 2009. Members' Perception of Their Participation in the Governance of Cooperatives: The Key to Trust and Commitment in Agricultural Cooperatives. Agribusiness, 25(2): 181-197.
- Özdemir, G. 1996. Tekirdağ İlinde tarımsal kooperatiflerde kooperatif ortak ilişkisi. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Özdemir, G., Kiracı, M.A. 2006. Bağcılıkta üreticilerin sorunlarının çözümünde örgütlenme durumu ve olanakları:

- Tekirdağ İli Şarköy İlçesi örneği. Türkiye VII. Tarım Ekonomisi Kongresi, S. 547-556, Antalya.
- Özudoğru, H. 2004. Köy-Koop Kırklareli Birliği'nin ekonomik analizi ve yöneticilerin kooperatif işletmelerinin başarısına etkilerinin değerlendirilmesi. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Pascucci, S., Gardebroek, C. 2010. Some Like To Join, Others To Deliver. An Ekonometric Analysis Of Farmers' Relationships With Agricultural Co-Operatives. Structural Change in Agriculture, April 15-16, Berlin, Germany.
- Sayın, B., Sayın, C. 2004. Türkiye'de tarımsal üretici örgütlenmesi, Avrupa Birliği'ne uyum hazırlıkları ve Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu. Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi, 16-18 Eylül 2004, s: 465-470, Antalya.
- Sayın, C., Mencet N., Taşcıoğlu Y. 2007. Süt pazarlama ve dağıtım yapısında kooperatiflerin rolü ve önemi, Antalya İli Örneği. Gazi Üniversitesi, Ulusal Kooperatifçilik Sempozyumu, Ankara.
- Sultan, T., Kataria, K. 2012. Trust as Mediating Factors in Chinese Farmers Satisfaction of Joining Cooperatives – Application of PLS Modeling. IFAMA (International Food and Agribusiness Management Association) Conferences.
- Tansel, A., Göngür, N.D. 2004. Türkiye'den Yurtdışına Beyin Göçü: Ampirik Bir Uygulama. <http://www.erc.metu.edu.tr/menu/series04/0402>
- Terin, M., Yavuz, F., Yıldırım, İ., Güler, O.İ. 2010. Hayvansal Üretimin Gelişmesinde Kooperatiflerin Rolü: Kırklareli Merkez Erikler Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Örneği. Türkiye IX. Tarım Ekonomisi Kongresi, 542-549.
- UN (United Nations), 2009. Cooperatives in Social Development, Report of the Secretary General, A/64/132, 19p.
- Yamane, T. 1967. Elementary Sampling Theory, Prentice Hall Inc., Englewoods, 98-100, New Jersey.
- Yılmaz, H., Gül, A. 2010. Adana İlinde Kooperatifler aracılığıyla uygulanan süt sığırıcılığı projelerinin genel bir değerlendirmesi. Türkiye IX. Tarım Ekonomisi Kongresi, 534-541, Şanlıurfa.